Guia botànica del

Parc Rubió i Tudurí

Guia botànica del parc Rubió i Tudurí

Texts:
Martí Pons, coordinador del viver de plantes autòctones del GOB
Octavi Pons Machado, arqueòleg

Fotografies: Foto Dolfo

Correcció lingüística:
Servei de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Maó

Coordinació de l'edició:
Àgueda Escaño, Servei Administratiu del GOB

Editor:
Ajuntament de Maó. Pl. Constitució, 1 07701 Maó
tel.: 971 36 98 00 fax: 971 35 06 48

GOB. Camí des Castell, 53. 07702 Maó
tel.: 971 35 07 62 fax: 971 35 18 65
esviver@gobmenorca.com www.gobmenorca.com

Ho imprimeix: Editorial Menorca S.A.
Imprès en paper reciclat
Dipòsit legal:
1a edició: març de 2002
2a edició, revisada: abril de 2005

El parc Rubió i Tudurí va néixer amb la intenció de retre un homenatge a Nicolau Mª Rubió i Tudurí, arquitecte paisatgista natural de Maó, de reconegut prestigi internacional. Pretén ser un exemple viu per conèixer i mostrar les espècies autòctones de la nostra terra.

El parc-que ara fa cinc anys que es va inaugurar-constitueix avui un referent, a la nostra ciutat, per a totes les persones interessades en les plantes autòctones de la nostra illa i, en general, per a tota la gent que estima la natura.

Actualment dóna identitat a la barriada del Camí de ses Vinyes i fa serveis com a lloc de trobada i per organitzar-hi activitats socials i culturals.

Aquesta Guia, elaborada conjuntament amb el Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB), pretén ser una eina pràctica, que recull tot allò que podeu trobar al parc. Hi veureu reflectits molts d'aspectes, que van des de les referències geològiques de la nostra illa i de l'espai arqueològic concret de la zona fins a la descripció individual de cada planta i cada arbre.

Hem realitzat aquesta Guia amb la intenció de poder comptar amb una eina de treball habitual per a tota la gent-la que resideix a la ciutat i la que ens visita-interessada a ampliar coneixements sobre les espècies autòctones i que, a la vegada, vulgui gaudir d'aquest paratge inigualable en què s'ha transformat, al llarg d'aquests anys, el parc Rubió i Tudurí.

Gaudiu-ne!

Arturo Bagur Mercadal
Alcalde de Maó

Maó, abril de 2005

Índex

Biografia de Nicolau Rubió i Tudurí

Nicolau Maria Rubió i Tudurí (Maó 1891–Barcelona 1981), Fill Il·lustre de la ciutat de Maó, va ser arquitecte, urbanista, dissenyador de jardins i escriptor. Establert a Barcelona, on va realitzar els estudis, va ser deixeble de Francesc Galí i de Jean de Forestier; gràcies a aquest últim, es va especialitzar en arquitectura de jardins. Va ser professor d'aquesta matèria a l'Escola Superior de Bells Oficis i el 1917 era nomenat director dels jardins públics de Barcelona. Si ens centram en la seva relació amb el món de la jardineria, va col·laborar amb Forestier en la realització del parc de Montjuïc i va introduir a Catalunya el concepte de jardí de paisatge. Enamorat del Mediterrani, va intentar compaginar història, tradició i vegetació local en un nou concepte: el jardí llatí. Va dissenyar, entre d'altres, els jardins de Pedralbes i de la plaça Francesc Macià-Urgell. Va publicar, entre moltes altres obres, *Jardines de Barcelona* (1929) i *El jardí meridional* (1934).

El seu darrer gran projecte, poc abans de morir, va ser el jardí de la plaça Gaudí, tot just davant la portada del Naixement del temple de la Sagrada Família de Barcelona.

Com es gesta aquest parc, fet en la seva memòria

Per retre homenatge a Nicolau Maria Rubió i Tudurí, l'Ajuntament de Maó va construir aquest parc temàtic, dedicat a la flora de Menorca que Nicolau Maria tant va estimar. L'any 1992 -arran de la signatura d'un conveni de col·laboració entre els ajuntaments de Barcelona i Maó- l'Escola de Jardineria Nicolau Rubió i Tudurí, dependent de l'Institut Municipal de Parcs i Jardins de Barcelona, va rebre l'encàrrec de redactar el projecte d'un parc que havia d'honrar la memòria de Nicolau Maria a la ciutat on va néixer. La redactora del projecte va ser l'arquitecta Patrícia Falcone, directora del Departament de Projectes de Parcs i Jardins.

El parc Rubió i Tudurí, inaugurat el març del 2000, i estructurat a partir de la recreació d'algunes de les comunitats vegetals més representatives de la nostra flora, ocupa quasi una hectàrea de superfície, on trobam una petita representació de la flora menorquina. Actualment, hi ha plantades devers 150 espècies diferents, un poc més del 10% de la flora menorquina, i no es descarta que, a mesura que el parc maduri, se'n puguin afegir d'altres; entre aquestes espècies, no hi manquen alguns dels endemismes

més característics de la nostra vegetació. El recorregut té un caràcter eminentment didàctic, amb la intenció que el visitant rebi de forma concentrada una breu visió del que pot trobar als camps i boscos de la nostra illa.
En el disseny del parc s'han respectat diferents trams de paret seca presents ja al solar, així com l'era i les restes arqueològiques, testimoni de les diferents utilitzacions que ha tingut aquest lloc al llarg de la història.

L'illa de Menorca; medi físic

Les illes Balears es troben situades gairebé al centre del Mediterrani occidental. Menorca és l'illa més septentrional de l'arxipèlag, i la segona en extensió, amb devers 700 km^2; la seva forma és allargada, arronyonada, orientada de NW a SE, i amb una llargària màxima de 53 km i 23 km d'amplària.

És una illa baixa, sense elevacions de consideració. A la comarca de Tramuntana hi ha un mosaic de terrenys de diferents naturaleses i antiguitats, únics a les illes Balears, de relleu envellit, amb costers arrodonits i valls obertes, conseqüència d'una erosió perllongada, que l'home ha convertit en terrenys agrícoles de gran productivitat. En aquesta comarca trobam les principals elevacions de l'illa: el Toro, de 358 m; s'Enclusa, de 274 m; i Santa Àgueda, de 264 m.

Per contra, la comarca de Migjorn és una plataforma lleugerament inclinada, de roca calcària d'origen marí, el marès, que arriba a la mar en forma de penya-segats verticals d'alçades variables. L'element topogràfic més rellevant són els barrancs, profunds solcs excavats per l'aigua que, quan arriben a la mar, solen tallar la monotonia del penya-segat amb una platja d'arena, de major o menor extensió.

El clima de Menorca és típicament mediterrani, temperat, quasi marítim, i destaca, sobretot, per la seva irregularitat, tant interanual com territorial; l'hivern sol ser suau i l'estiu, sec, coincidint amb les temperatures més altes i els registres pluviomètrics més baixos. La nuvolositat i les pluges es concentren a principis de la tardor, intenses i de curta durada, tempestuoses; també plou durant l'hivern i la primavera. La mar exerceix una important acció temperant; durant l'hivern cedeix calor a l'atmosfera i a l'estiu l'hi pren.

La temperatura mitjana és de 16,7°C, i les precipitacions són de l'ordre de 500 a 600 mm anuals, una mica menys a la vorera de la mar, amb una humitat relativa elevada, equivalent al 70%, per la influència de la mar. Menorca no disposa de defenses orogràfiques; per tal motiu, l'illa és batuda pels vents, en especial per la tramuntana, carregats de sals marines-fins a 200gr/m^2 anuals, han calculat els experts- que bufen una mitjana de 150 dies a l'any. Quasi una cinquena part dels dies de vent, bufa amb forces que podem considerar com a vent fort. Si afegim a aquest factor la manca de relleu protector, el resultat és que el vent contribueix a la dessecació de la vegetació, dificulta els cultius arboris i

dóna a l'illa una fisonomia particular, amb una vegetació molt baixa a la vorera de la mar i arbres inclinats cap al sud. De forma excepcional, ens arriben onades de calor a l'estiu a causa de vents d'aire africà, o episodis d'aire polar a l'hivern. Afortunadament, les gelades són poc freqüents, però els efectes d'una sola d'aquestes, quan aquesta és tardana, poden ser molt negatius per a la flora i l'agricultura.

La història geològica de l'illa és curta, devers 400 milions d'anys(mmaa), una dècima part de l'edat de la Terra. Així i tot, és més llarga que la resta de l'arxipèlag balear, si tenim en compte que les nostres illes veïnes comencen a existir fa 200 mmaa. Ara bé, el que ens interessa són els darrers 5 mmaa. En aquell temps va esdevenir un gran canvi climàtic, l'anomenada *crisi messiniana*, que, entre d'altres coses, va provocar la dessecació del Mediterrani i la substitució de la majoria dels ecosistemes existents per uns altres de nous. A la vegada, aquest fenomen permet la mobilitat d'espècies terrestres i de flora entre regions que fins aquell moment estaven separades per una extensió de mar; en el cas de les Balears, aquest fenomen va possibilitar l'arribada de la fauna i la flora que són la base de la biodiversitat actual.

Un poc més endavant, l'estret de Gibraltar s'obre de nou i el nivell de la mar torna a pujar; així, els terrenys que un dia vam conèixer amb el nom d'illes Balears romanen aïllats per la mar de la resta de territoris que els envolten. Les espècies que queden aïllades damunt aquestes porcions de terra, que en un principi eren comunes a les de la resta de territoris veïns, comencen a evolucionar de forma aïllada i s'adapten a les condicions particulars de cada lloc. És la primera passa cap a les modificacions que han de produir com a resultat la riquesa de formes particulars i espècies endèmiques que avui coneixem.

Aquest fenomen s'ha repetit diferents vegades durant l'era quaternària, acompanyat de canvis climàtics molt accentuats: les glaciacions quaternàries i la conseqüent davallada del nivell de la mar i els seus corresponents períodes interglaciars, de clima més temperat,

entremig. Cada un d'aquests canvis ambientals fa que les espècies s'hagin d'adaptar a viure en unes condicions que, en principi, els són desfavorables: han d'emigrar cap a altres regions, reduir la seva àrea de distribució o modificar els seus organismes per tal d'adaptar-se a les noves condicions. Quan pugen de nou les temperatures, el nivell de la mar també puja i les terres baixes es tapen d'aigua; diferents territoris resten de nou aïllats i les espècies continuen evolucionant, i s'adapten a unes noves condicions ambientals. Aquestes espècies, que en un principi són comunes a tot l'extens territori, davant el fenomen del fraccionament tornen al procés d'evolució separada, paral·lela, a cada una de les noves fraccions del territori, en funció de les condicions particulars de cada lloc.

Així, la Mediterrània va ser el límit entre les regions fredes del nord i les més temperades del sud; durant els períodes glacials, l'àrea mediterrània va ser el refugi d'espècies nòrdiques, que, una vegada normalitzades les temperatures, van retornar cap al nord; i, al contrari, durant èpoques càlides, espècies d'origen tropical van arribar fins a les nostres latituds. És per açò que avui podem observar a les Illes la convivència d'espècies de clar origen septentrional amb d'altres d'orígens subtropicals.

L'home, autor del paisatge actual

El darrer component que s'hi ha afegit és l'home; aquest no és aliè a la natura i la natura no és aliena a l'acció de l'home. En el cas de Menorca, podem dir que l'home és qui ha donat la configuració actual al paisatge, i que el paisatge de l'illa està intensament humanitzat. Des que l'home va arribar a l'illa, sempre ha transformat el territori segons els seus interessos, des de la racionalitat i l'equilibri entre explotació i conservació d'un territori limitat, per no esgotar els recursos que permetien la seva supervivència. És la base del sistema agrari tradicional i d'altres sistemes d'aprofitament no intensius, el que avui anomenam *desenvolupament sostenible*.

Resultat directe d'aquest aprofitament és el paisatge actual, un mosaic heterogeni, format per taques de vegetació natural, a llocs on l'aprofitament agrícola no és possible o no resulta tan rendible-les parts altes dels costers, els penya-segats, els torrents, les tenasses, les voreres dels camins i parets de les tanques- amb els camps de conreu i la pastura extensiva. Açò dóna lloc a un paisatge on dominen, almanco en l'aspecte visual, els boscarrons i les bardisses, un paisatge on es disposen de forma molt irregular les àrees agrícoles amb diferents tipus de bosc, taques d'un imbricades en l'altre, amb una biodiversitat força elevada. Al sistema agrari tradicional, els animals, les herbàcies i arbres cultivats pertanyen a espècies perfectament adaptades al nostre entorn, i fins i tot l'aïllament ha facilitat l'aparició de races i varietats locals, pròpies de l'illa, úniques al món.

Des de la segona meitat del s. XX, la industrialització del camp, la introducció de varietats suposadament més productives, i manco adaptades al nostre entorn, l'ús abusiu de fitosanitaris i adobs químics, i la destinació d'una part del territori al turisme, han significat una gran transformació del paisatge i una pèrdua de l'equilibri existent entre els seus elements, a una velocitat tal que no ha permès que les espècies que habiten aquest territori s'hagin adaptat a les noves condicions de vida, amb el conseqüent arraconament i desaparició d'éssers vius i costums que havien caracteritzat, fins fa ben poc, el paisatge de l'illa de Menorca.

Una petita representació d'aquest paisatge rural, amb pastures de cereals i lleguminoses, arbres de secà conreats i la típica paret seca de fons, és representada a l'espai núm. 12 del parc(vegeu el plànol).

La flora de l'illa de Menorca

A Menorca trobam una biodiversitat elevada-només de plantes superiors, se n'han descrit més de 1200 espècies-, pròpia d'una zona de transició entre el sud d'Europa i el nord d'Àfrica, resultat d'una complexa història paleogeogràfica. La nostra flora és plenament mediterrània, amb el predomini d'espècies d'origen subtropical terciari. Si ens fixam en les distribucions globals dels tàxons, hi predominen les espècies tirrèniques i circummediterrànies, acompanyades per unes quantes espècies relictes d'èpoques geològiques i climàtiques diferents a les actuals i per un reduït nombre de neòfits, espècies al·lòctones naturalitzades que, per diferents circumstàncies, s'han afegit en temps recents a la flora de Menorca, algunes d'aquestes amb conseqüències prou catastròfiques.

La insularitat biogeogràfica provoca el desenvolupament d'evolucions diferenciades; llavors, el que més caracteritza la biodiversitat d'una illa com Menorca és la presència d'un grup d'espècies i subespècies endèmiques-que viuen únicament i exclusivament en un territori determinat-, així con un elevat nombre de formes locals, sense valor taxonòmic, la qual cosa fa que les illes siguin llocs qualitativament i quantitativament més rics i amb major necessitat de protecció. El grup dels endemismes, tot i que és reduït, és el que dóna una riquesa única i irrepetible a la flora de l'illa de Menorca; podem distingir quatre tipus d'endemismes:

·**Endemisme tirrènic:** espècie que habita a les illes de la Mediterrània Occidental (Gimnèsies, Pitiüses, Còrsega, Sardenya, illes Toscanes i illes properes a Sicília).
A Menorca es presenten 15 endemismes tirrènics.

·**Endemisme balear:** espècies que comparteixen les Gimnèsies i les Pitiüses.
A Menorca hi trobam 14 plantes amb aquesta categoria.

·**Endemisme gimnèsic:** espècie que habita a Mallorca i a Menorca. L'elevat nombre de plantes compartides(en podem 33 trobar a Menorca), ens demostra que els contactes entre Mallorca i Menorca han estat freqüents i ben prou importants.

·**Endemisme menorquí:** plantes que només viuen a Menorca. Normalment, és a causa de l'aïllament, que ha afavorit la supervivència d'espècies que es van extingir en altres zones per motius desconeguts(competència, depredació...); habitualment habiten zones silíciques(roca negra i impermeable que trobam a la zona nord de Menorca), úniques a les illes Balears. Són 19 taxons endèmics.

La majoria dels arbres, arbusts i enfiladisses tenen les fulles persistents a l'hivern; els arbres presenten un desenvolupament escàs. Els nostres boscos són baixos respecte als d'altres latituds. Les plantes litorals estan adaptades a patir la intensa tramuntana i la saladura que l'acompanya, creixen ajagudes en terra o són de mesures reduïdes i viuen a les escletxes de les roques o entre altres espècies més grosses.

Les plantes mediterrànies han hagut de desenvolupar una sèrie d'adaptacions per poder superar el temps sec i càlid de l'estiu, quan la transpiració és més alta que la captació d'aigua que duen a terme les seves arrels. Un nombre considerable d'espècies

herbàcies basen la seva supervivència en la periodicitat anual; quan les condicions són les apropiades, en pocs mesos completen el cicle vital i passen la resta de l'any sota terra, en forma de llavors, tubercles, bulbs o rizomes.

Per norma general, les plantes de la nostra regió són de mides més reduïdes i amb les arrels relativament molt més grosses que les d'altres regions més humides i fredes, i les seves fulles solen ser petites, de vegades linears, amb els marges enrotllats, o reduïdes fins a la mínima expressió; unes altres tenen les fulles dures i gruixades, coriàcies, o cobertes per pilositats, escates o altres excrecions, de color blanquer, per tal de reduir les pèrdues d'aigua per transpiració, i retenen l'aigua de la banyadura, a més de reflectir la radiació solar. D'altres disposen de recobriments de cerumen o resines, que disminueixen la transpiració o poden tancar els estomes en unes cavitats. L'angle d'inserció de les fulles sol ser tancat, a fi que la fulla mantengui una posició obliqua respecte al sol i que ofereix a l'astre manco superfície. Algunes de les plantes perden les fulles, en part o totalment, durant l'estiu; tot just quan cauen les primeres aigües de la tardor, les recuperen i comencen un nou cicle.

El paisatge vegetal-o *comunitat vegetal*, com l'anomenen els científics- és el conjunt de vegetals que pobla un lloc determinat. El paisatge vegetal no es constitueix a l'atzar, sinó que només hi trobam les espècies capaces de viure-hi, de suportar les condicions ambientals d'aquell lloc; és el resultat de la interactuació de factors tan diferents com les condicions ecològiques i geològiques, l'existència d'elements pol·linitzadors i dispersors, la presència de depredadors, a més de les interaccions entre les pròpies plantes, la competència que estableixen entre els exemplars d'una mateixa espècie i les diferents espècies per l'espai o els elements nutritius. La vegetació d'un lloc determinat és el resultat de l'evolució i la lluita per l'espai, al llarg dels temps geològics, combinades amb els fets històrics. Una comunitat vegetal és una entitat viva, dinàmica, amb fluxos d'energia i una infinitat de relacions entre els seus membres, i mai no hi trobarem espècies no adaptades als factors que caracteritzen un lloc determinat.

Podem diferenciar tres tipus de comunitats vegetals:

·la comunitat climàcica: és la comunitat estable pròpia d'una comarca, perfectament adaptada a les condicions de l'entorn i que no ha estat modificada per la mà de l'home o per un cataclisme natural.

·la comunitat permanent: són aquelles comunitats sense modificar que trobarem als ambients marginals o de condicions extremes; no tenen les condicions ideals per a la vida d'una comunitat climàcica.

·la comunitat transitòria o secundària: són les comunitats que trobam quan la mà de l'home o un cataclisme natural destrueixen la comunitat climàcica o permanent d'un lloc; aquestes poden ser de degradació o de reconstitució.

Algunes comunitats vegetals tenen, en l'àmbit popular, un nom que les defineix: alzinar, murtar... Així, quan ens referim a l'alzinar, per exemple, no pensam en un lloc on només hi ha alzines, sinó que ho feim pensant en un lloc en què hi ha alzines i tota una sèrie de plantes més que solen acompanyar les alzines. La recreació d'algunes de les comunitats vegetals menorquines és la base de la distribució de les plantes al parc Rubió i Tudurí.

Les comunitats vegetals representades al parc

1. Bardissa o espinalar: és la comunitat permanent que, en condicions naturals, ocuparia el límit entre els alzinars i les fondalades humides; no ocupa grans extensions, però l'acció humana l'ha afavorit, i la trobam prou repartida per tota l'illa, arran de les parets seques i els torrents. Es caracteritza per ser una comunitat espessa, difícil de travessar, atès que les seves espècies són arbusts espinosos de fulla caduca i plantes enfiladisses.

2. Marina d'arbocer i bruc mascle: aquesta comunitat secundària és el resultat de la tala de les alzines sense alterar el sotabosc; la trobam als terrenys silicis. Hi trobarem la majoria de les plantes de l'alzinar i, si no pateix altres interferències, el seu camí és tornar cap a l'alzinar.

3. Alzinar: és la comunitat climàcica que hauria de predominar als llocs de l'illa de sòl profund i no gaire secs; l'arbre dominant és l'alzina i, a la seva ombra, hi campa un sotabosc dens, ric en arbusts i

ianes, així com molts verdets, molt semblant a una jungla impenetrable. Quan l'alzinar ha patit una degradació important, apareixen els pins, uns arbres oportunistes i afavorits per l'acció humana; llavors, l'anomenam alzinar mixt.

4. Comunitat de socarrells: omunitat permanent de la costa, única al món; presenta molts endemismes. La trobarem a llocs de la costa als quals ja no arriben els esquitxos de la mar, però on el vent carregat de sal no permet la vida d'altres planes. Els socarrells endèmics són les espècies característiques d'aquesta comunitat; són unes matetes punxegudes i de formes aerodinàmiques, adaptades a viure en aquest indret tan difícil. Altres plantes més petites aprofiten els socarrells per trobar-hi redossa.

5. Comunitat de coques marines i fonoll marí: és la comunitat permanent que trobam més pròxima al mar. Les plantes que hi viuen reben els esquitxos de l'aigua salada. És la comunitat més pobra en espècies, però aquestes són prou abundoses.

6. Marina silícica de bruc mascle i càrritx: comunitat secundària d'arbusts que trobarem a zones silíciques de la zona de tramuntana, arran d'una forta degradació de l'alzinar i l'ullastrar. Sol ser molt espessa i, en ocasions, prou alta.

7. Ullastrar: l'ullastrar és l'altra comunitat climàcica de Menorca; és el bosc que hauríem de trobar a les terres magres i primes, i a prop de la mar, als llocs massa secs per al desenvolupament de l'alzinar. Hi predomina l'ullastre, que forma un bosc no gaire alt i un sotabosc espès, difícil de travessar.

8. Murtar: aquesta comunitat permanent és un bosquet baix i dens, que es forma al fons de les valls humides i ombrívoles de tramuntana. L'espècie més destacada és la murta, acompanyada per moltes de les plantes pròpies de l'alzinar i l'ullastrar.

9. Marina de fals aladern menorquí: és la comunitat permanent que trobam a la costa nord, als llocs on no arriben els esquitxos de la mar però sí el fort vent de tramuntana carregat de sal. Els arbusts que viuen aquí han pres formes aerodinàmiques, aferrades al sòl, modelades pel vent; altres plantes més petites viuen entremig o darrere les més grosses, on troben redossa i protecció. Aquesta comunitat presenta molts endemismes.

10. Marina calcària de xipell i romaní: comunitat d'arbusts heliòfils-volen sol directe- d'aspecte baix i esclarissat, que apareix a zones degradades d'alzinar o d'ullastrar, a terrenys calcaris. Pot tenir presència de pins, així com un important nombre de plantes anuals a la primavera.

11. Penyals: espai heterogeni, on podem trobar gran varietat d'hàbitats i comunitats; les plantes que viuen als penyals tenen en comú que han d'arrelar-se a encletxes i replans, on el substrat és escàs i pobre. Hi trobam un gran nombre d'endemismes.

L'era i el jaciment arqueològic (núm. 13 al plànol)

Al llarg de l'any 1997, coincidint amb les obres de construcció del parc, es van realitzar tres campanyes d'excavació arqueològica a les restes presents en aquell solar. El resultat va ser la posada al descobert d'un conjunt de restes arquitectòniques que abasten des de l'època pretalaiòtica fins a l'època islàmica, de les quals només resta descoberta per a la visita una naveta d'habitació pretalaiòtica (2500-1500 aC).

La naveta d'habitació té una planta en forma de ferradura allargada i el seu sistema de construcció consisteix en murs de doble parament en sec, interior i exterior, fets amb pedres de mida mitjana i gran, i amb el centre reblert de pedres de mida petita. La seva funció era la d'habitatge, probablement d'una unitat familiar.

A partir de les restes recuperades durant l'excavació d'aquest edifici-sempre característiques d'àmbits domèstics- podem deduir tres fases d'ocupació:

Cultura pretalaiòtica(2500-1500 aC): en aquest moment seria quan es construeix l'edifici i és habitat per primera vegada. Documentam la presència d'olletes carenades, vasos esfèrics, trípodes i contenidors de gran mida, fets amb una pasta gris molt depurada, punxons d'os i percutors de pedra.

Cultura talaiòtica, primera etapa(1500-1000 aC): els primers pobladors talaiòtics de l'illa continuen utilitzant els mateixos hàbitats que els emprats a l'època anterior. Documentam la presència de punxons d'os, olles, vasos troncocònics i grans contenidors, així com percutors de pedra.

Època islàmica: es produeix una anivellació de l'edifici, documentada per un estrat de pedres petites i murs de tancament, que serveixen de base per al nivell utilitzat en aquest període. S'han recuperat restes de gerres decorades, així com un gran nombre de tenalles i ribells.

Aquesta àrea també va ser ocupada en època talaiòtica i romana. Al llarg dels treballs d'excavació es van posar al descobert restes d'estructures de parets corbades, fetes amb grans pedres, que pertanyen a edificacions talaiòtiques i restes de murs de parets rectes, fets amb pedres de mida petita i regular, i un dipòsit amb les parets recobertes amb *opus signinium*, que corresponen a l'època romana. Així mateix, a la zona també s'han recuperat fragments de ceràmiques talaiòtiques i romanes.

La cronologia de la cultura talaiòtica va del 1500 aC al 123 aC. L'ocupació romana d'aquest espai es va produir entre finals del segle I dC i el segle V dC, i les restes documentades podrien correspondre a una vil·la, explotació agrària situada als voltants de la ciutat de Maó.

Aquestes estructures, atesa la seva poca consistència, van ser tapades i resten sota el subsòl del parc.

Agrupacions vegetals

1. Bardissa o abatzerar
2. Màquia o marina d'arboçer i bruc
3. Alzinar baleàric
4. Comunitat de socarrells
5. Comunitats permanents de les roques de litoral i/o de l'interior
6. Marina baixa silícica d'estepa i bruc amb carritx
7. Ullastrar menorquí
8. Murtar baleàric
9. Marina d'aladern menorquí
10. Marina de xipell i romaní
11. Penyal
12. Paisatge rural
13. Jaciment arqueològic de Sa Creu den Ramis

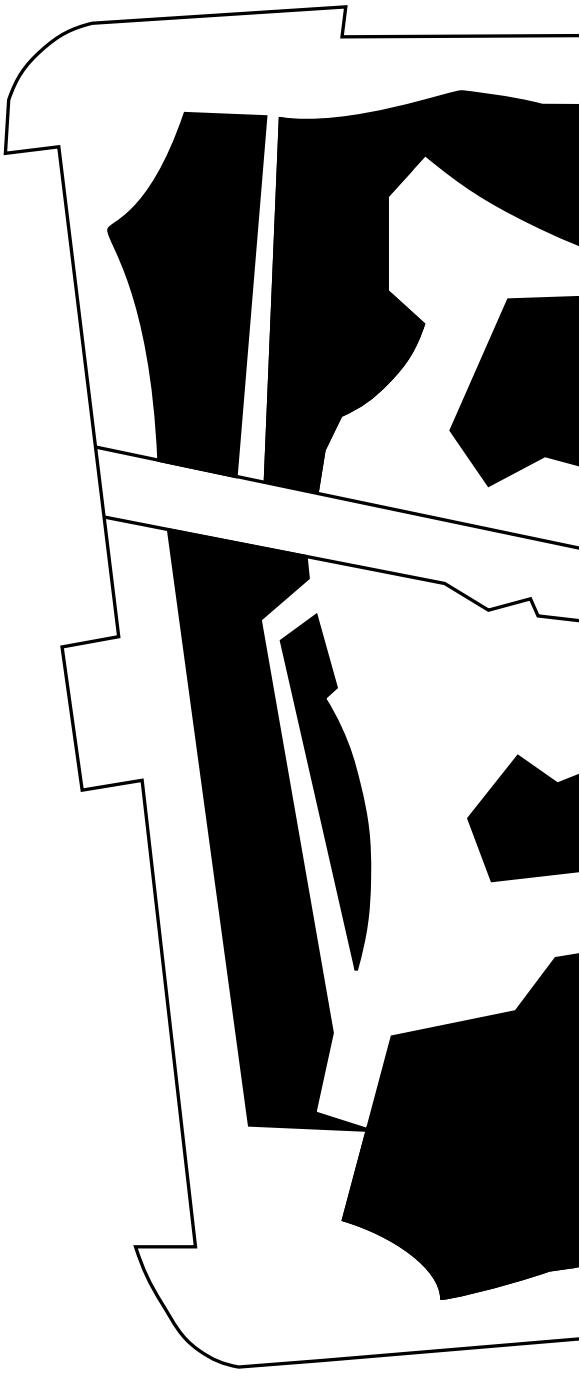

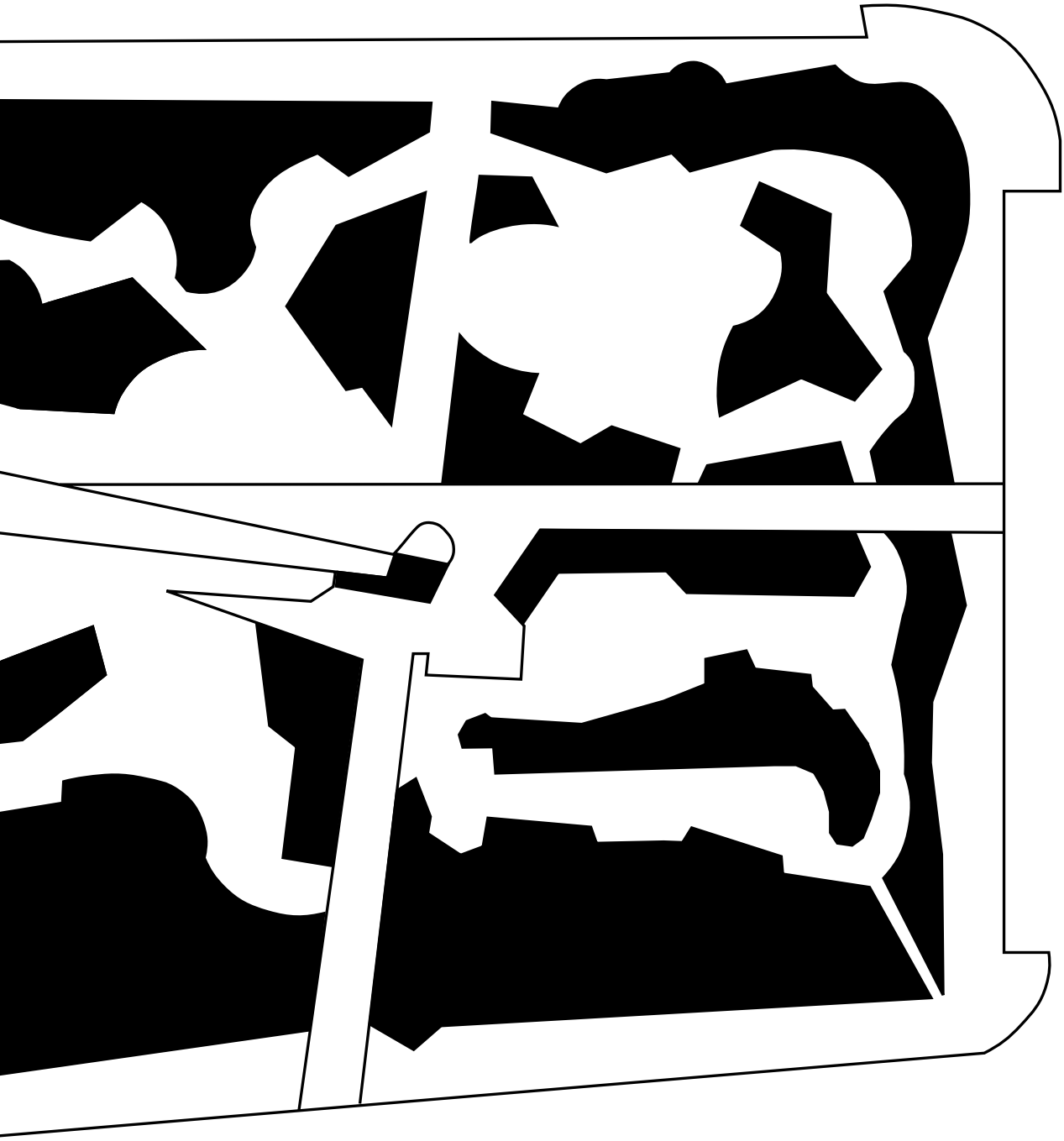

Amaryllidaceae
Nadala
Narcissus tazetta subsp. tazetta

Apocynaceae
Proenga
Vinca difformis

Les espècies presents al parc: noms populars, utilitats i curiositats

Nom popular (*nom científic).* Nom castellà. **Nombre que indica la zona del plànol on podem trobar la planta**

Abatzer (*Rubus ulmifolius*). Zarzamora. **1**
Liana de tiges robustes i nombrosos turions o retrets coberts d'espines corbades. Té unes flors polides, de color rosa suau, i els seus fruits són les mores d'abatzer dolces; curen les llagues de la boca.
L'abatzer té un caràcter invasiu i pot arribar a cobrir grans extensions, sobretot als barrancs on s'ha abandonat el cultiu.

Aferradís; congret d'ase (*Rubia peregrina*). Rubia brava. **11**
Planta enfiladissa, amb quatre o més fulles que surten perpendiculars, com una mena de roseta al voltant de cada ull de la tija. Aquestes fulles són lanceolades, de color verd fosc, amb la vorera dentada i amb molta facilitat per enganxar-se a qualsevol cosa. Inflorescències amb moltes flors, de color verd groguenc; els fruits, quan són madurs, són carnosos, de color negre i tenyeixen molt.

Aladern de fulla estreta (*Phillyrea angustifolia*). Labiérnago blanco. **2**
Arbust compacte, de fulles perennes, coriàcies i estretes, tal com el seu nom indica. Les seves flors són quasi inapreciables i els fruits són unes drupes, de color negre quan són madures.
El trobarem als alzinars i a les marines.

Aladern de fulla ampla (*Phillyrea latifolia* subsp. *media*). Labiérnago. **7**
Arbust molt semblant a l'espècie anterior; només canvia la mida de les seves fulles, més amples i de formes ovalada o lanceolada. A vegades, una mica dentades, tot i que són molt variables.

Aladern menorquí (*Phillyrea latitifolia* subsp. *media* var. *rodriguezii*). **9**
Varietat endèmica de l'espècie anterior, que trobarem sempre a prop de la mar, de forma arrodonida i espessa, aerodinàmica, molt ben adaptada al vent salat i a la sequedat.

Allassa blanca (*Leucojum aestivum* subsp. *pulchellum*). Campanilla de primavera. **1**
Herba bulbosa, que sol viure a la vorera dels torrents i sobre els sòls humits. Té fulles de color verd intens. Les flors blanques, en forma de campaneta, pengen a la part de dalt de les tiges, i són comprimides i amb els marges aguts. Floreix a l'hivern i a la primavera.

Allassa vermella (*Allium* roseum). Ajo de culebra. **5**
Planta bulbosa, amb fulles de devers 20 cm, lluents i de color verd intens; les flors són de color rosa i fan olor d'all. Viu a molts hàbitats diferents, des de les voreres de camins i camps de conreus, fins als llocs més secs i a prop de la mar.

Aloc (*Vitex agnus-castus*). Zausgatillo. **1**

L'aloc és un arbust molt olorós, de fins a 5 metres, molt ramificat, fàcil de reconèixer per les seves fulles palmades, de color verd a l'anvers i grisencs al revers. Les flors són de color blau i apareixen durant l'estiu. Viu sobre sòls humits, als torrents; a Menorca, és més bé escàs, però ha donat nom a la cala dels Alocs.

Alzina (*Quercus ilex* subsp. *ilex*). Encina. **2**

Arbre de capçada densa, de creixement lent i de caràcter molt rústic. La forma de les fulles pot variar molt, segons el lloc on cresqui, i de vegades fins i tot són punxegudes. Els fruits són els aglans; temps enrere, els pagesos amollaven els porcs als alzinars, per tal que mengessin els aglans madurs que queien a terra. La llenya d'alzina és molt forta i apreciada per obrar-la.

Alzineta (*Teucrium chamaedrys*). Encinilla. **2**

Petit arbust reptant i discret, que creix pel sotabosc dels alzinars. Les seves fulles són vellutades, coriàcies i dentades, semblants a les de l'alzina. Als àpex de la tija creix un espigó de floretes amb la corol·la de color rosa.
Si deixam assecar la planta i la maceram amb vi, podem preparar un vi amarg de propietats aperitives.

Ametller (*Prunus amigdalus*). Almendro. **12**

Arbre caducifoli de bella floració hivernal, abans de treure les fulles, estretes i lanceolades; els fruits són les ametlles, tan lligades a la gastronomia mediterrània. Originari d'Àsia, el seu cultiu l'ha fet arribar fins a les nostres terres des de molt antic. Li agrada viure a llocs secs i assolellats.

Anfauç (*Medicago sativa*). Alfalfa. **12**

L'anfauç és una planta farratgera que es conrea durant l'estiu als camps de regiu. Les seves flors són de color blau intens. El te de les seves fulles s'emprava per donar fortalesa en cas d'anèmia.

Arangí bord (*Prasium majus*). Prasio. **2**

Arbust sarmentós, de ramificacions espesses; les fulles són peciolades, de forma ovalada, amb la vora dentada. Trobarem les flors

agrupades en raïms axil·lars; són de color blanc o d'un lila molt claret.
Sol ser habitual que l'arangí bord cresqui als peus d'una paret i que una part de les seves branques es fiqui per entre els forats i les escletxes dels còdols.

Arbocer (*Arbutus unedo*). Madroño. **2**
Arbust de mides grans. Té els branquillons de color vermell i les fulles persistents, coriàcies, grosses, amb la vorera asserratada. Cada any, quan floreix a la tardor, és també el moment en què maduren els fruits de la floració de l'any anterior, les arboces, unes bolles carnoses, dolces, comestibles, que poden arribar a ser tòxiques si se'n mengen massa.

Aritja (*Smilax aspera*). Zarzaparrilla. **1**
Planta enfiladissa, espinosa, amb fulles en forma de cor i molt variables segons el lloc on visqui, més o manco amples o allargades; floreix a la tardor. Els fruits són unes baies de color vermell disposades en raïms. Podem trobar a l'aritja a molts indrets: alzinars, torrents, penya-segats, murs.
La varietat *balearica*, que podem trobar en alguns llocs molt secs i castigats pel vent, ha perdut gairebé totes les fulles i la planta ha esdevingut un coixí espinós de branquillons.

Bolitx bord; camamil·la pudenta (*Anthemis maritima*). **5**
Planta herbàcia, perenne, de forta olor, que trobarem amb facilitat a la vorera de la mar, fins molt a prop de l'aigua. Té les fulles carnoses, adaptades a la sequedat, de color verd lluent i molt dividides.
És una planta molt ramificada; a l'extrem de cada branca, a la primavera, hi ha un cap floral-una margalida blanca amb el centre groc, que s'asseca durant l'estiu.

Botó de foc; pare-i-fill

(*Asteriscus maritimus*). Estrella de mar. **5**
Petit arbust perenne de base llenyosa. Les fulles són una mica carnoses, espatulades i d'un color verd intens. Les flors estan reunides en capítols terminals, envoltades de bràctees, tot de color groc molt viu.
Durant els darrers anys, aquesta planta ha guanyat espai als jardins gràcies a les seves qualitats ornamentals i de rusticitat; és capaç de donar belles flors a canvi de molt poca aigua.

Brutònica

(*Teucrium asiaticum*). **2**
Mateta molt olorosa, amb fulles molt allargades de color verd fosc, de vegades amb coloracions vermelloses; té les inflorescències bastant llargues, amb flors de color porpra. Viu als penyals calcaris. Endemisme gimnèsic.

Camamil·la

(*Santolina chamaecyparissus* var. *magonica*).
Manzanilla, abrótamo hembra. **4**
Planta molt coneguda i apreciada pels menorquins, que cullen massivament els seus caps florals a l'entrada de l'estiu, per prendre'ls en infusió, tant pel plaer de fer-ho com per les seves propietats digestives i estomacals. La tradició diu que la infusió s'ha de fer amb un nombre senar de bolletes; si no es fa així, diuen que pot provocar mal de panxa.
La camamil·la és una mateta molt olorosa que trobam sempre a prop de la mar. Està molt ramificada, erecta i de color glauc; les fulles són arrugades, dividides en segments carnosos arrodonits. Les floretes són com una mena de tubets minúsculs de color groc, que s'agrupen de forma molt compacta en unes bolletes terminals a cada branca; aquestes bolletes són les que es cullen i s'empren per fer la infusió.

Camamil·ló; sempreviva

(*Helichrysum stoechas*). Siempreviva. **4**
Mateta més o manco llenyosa, molt ramificada, tomentosa i grisenca; fulles linears i revolutes de mides molt variables segons el lloc on la trobem. Inflorescència terminal, amb les flors reunides en botons de color groc. Tota la planta fa una intensa olor de curri.

Canaris (*Coronilla juncea*). **2**
Arbustet de color verd clar, amb tiges allargades, d'aspecte de jonc, i que creixen ajagudes a terra; les seves flors són de color groc intens i surten a la primavera i a la primeria de l'estiu. A Menorca, creix principalment als terrenys juràsics.

Canya fèl·lera (*Ferula communis*). Cañaheja. **7**
És una de les herbes més grans que hi ha a l'illa. Les fulles són completament dividides en segments lineals, que renova cada any, ja que se sequen a l'estiu i tornen a sortir a la tardor. La inflorescència és una tija que pot arribar als tres metres d'alçada, gruixada, que sustenta incomptables floretes, molt discretes i de color groc, agrupades en una mena de paraigües.

Card marí (*Eryngium maritimum*). Cardo corredor marítimo. **5**
El card marí es caracteritza per les seves fulles dures i punxents, de color gris clar, i per les flors de tons blavosos, agrupades en poms compactes, a l'estiu. El rizoma pot arribar a molta profunditat i ancorar la planta al substrat mòbil que són el arenals i les platges, el seu hàbitat.

Carolina (*Coronilla glauca*). Coronilla. **2**
Arbust glabre, glauc, de fulles pinnades; flors de color groc, a la primavera. A Menorca, la podem trobar en alguns barrancs del sud; en altres indrets, aquesta planta fa anys que s'empra en jardineria.

Carritxó (*Carex halleriana*). **2**
Planta herbàcia d'aspecte semblant al càrritx, però que no s'alça gaire més d'un pam. Si en fixam en l'espiga, podrem veure, a la part superior, les espiguetes masculines -productores del pol·len- i, més avall, les espiguetes femenines, amb els ovaris que es convertiran en llavors.

Càrritx

(*Ampelodesmos mauritanica*).
Carrizo. **6**
Gramínia molt robusta que fa motes; les fulles són linears, amples i molt llargues, aspres i rostides, amb la vorera tallant. Fa un espigó gros, alt i arquejat pel propi pes, amb espiguetes espesses, col·locades a una sola banda.
Amb les seves fulles es pot trenar una corda basta; els pagesos tapaven amb feixos de fulles de càrritx la coberta de les barraques dels porcs, per impermeabilitzar-les. Avui, les empren per fer para-sols a les platges.

Carxofera borda

(*Cynara cardunculus*).
Cardo lechero. **12**
És fàcil de reconèixer per la gran roseta de fulles molt dividides, de color grisenc i amb espines al marge. Quan floreix, creix una tija que es pot aixecar més d'un metre i mig; a la part de dalt hi ha els capítols, grans amb flors blavoses, armats amb unes grans espines.
Temps enrere, aquestes flors s'empraven per cuallar la llet i fer el formatge.

Cent nusos de la mar

(*Polygonum maritimum*).
Corregüela marina. **5**
Planta reptant, amb fulles glauques, coriàcies, amb el marge revolut; les seves flors són petitones, de color blanc, i surten a la primavera, a l'aixella de les fulles.

El seu hàbitat són les platges i arenals.

Ceba marina (*Urginea maritima*). Cebolla albarrana. **3**
Planta perenne; bulb molt gros, del qual només veiem la part superior. A finals d'estiu li creix un espigó de més d'un metre d'alçada, la part superior del qual és atapeït de floretes blanques, que en pocs dies fertilitzen i granen, de manera que les inferiors ja han quallat el fruit i les superiors encara s'han d'obrir. Quan acaba la floració, del bulb surten les fulles, grosses, planes i carnoses.
Els pagesos sembraven cebes marines davall els arbres fruiters per espantar els insectes.

Cirerer (*Prunus avium*). Cerezo. **12**
Arbre caducifoli que, en estat salvatge, viu als boscos humits d'Europa. Des de temps antics, el seu cultiu ha permès desenvolupar varietats adaptades a les condicions més seques de la Mediterrània. Sol ser de floració primerenca, fins i tot abans de treure les fulles, i té els fruits de color vermell-les cireres.

Cirereta del Bon Pastor (*Ruscus aculeatus*). Rusco. **3**
Petit arbust, verd tot l'any. Per reduir la transpiració, ha minvat la mida de les fulles a una mesura mínima i, per fer la funció clorofíl·lica, ha eixamplat les tiges desenvolupant uns òrgans semblants a fulles, anomenats cladodis, on neixen les flors i els fruits, unes baies de color vermell. Els cladodis són punxeguts, per evitar de ser menjats, i, si ens hi fixam bé, hi podrem veure com una mena d'escates, que són les vertaderes fulles.

Clavell de penyal (*Scabiosa cretica*). **11**
Mateta perenne amb la base llenyosa i amb les fulles disposades a manera de roseta; aquestes tenen forma lanceolada o espatulada, cobertes per una pelussa fina de color blanc. Al final d'un peduncle llarg, hi trobam els caps florals, grossos, amb nombroses flors de color rosa, molt vistoses.
Només trobarem el clavell de penyal a qualque penya-segat del sud.

Col borda (*Pastinaca lucida*). **7**
Herba endèmica de Mallorca i Menorca. Té les fulles grosses, aspres, generalment dividides. A la primeria de l'estiu, fa unes inflorescències altes amb flors d'un groc verdós. Compte amb aquesta planta, ja que totes les seves parts són bastant urticants.

Col borda de traus (*Magydaris panacifolia* subsp. *femeniasii*). **7**
Herba endèmica, de grans dimensions, que renova tota la part aèria cada any; les seves fulles són molt grans, de més de mig metre de llarg, profundament lobulades. Les flors, reunides en umbel·les, són portades per una tija robusta que creix erecta fins a dos metres d'alçada. Les umbel·les també són grans, de radis rígids, i s'obren formant una semiesfera. La podem trobar pels voltants del poble des Migjorn Gran.

Coques de la mar (*Limonium* sp.). **4**

Grup de plantes de diferents espècies, que és molt complicat de diferenciar correctament, per la seva gran diversitat morfològica; normalment a cada lloc sol viure més d'una espècie i es poden hibridar entre si i donar lloc a formes estèrils difícils d'identificar.
Les coques de la mar solen viure a primera línia de mar i als llocs de terres salobres; són unes matetes perennes molt dividides i amb les fulles coriàcies, disposades a manera de roseta. Formen un conjunt espès i arrodonit, compacte; a mesura que creix, les fulles inferiors s'acumulen a l'interior i es transformen en humus que aprofita la mateixa planta.
Trobam les flors en uns vistosos espigons que, segons el cas, poden tenir més branques estèrils que fèrtils.

Didalera (*Digitalis minor*). Digital. **11**

La didalera és un dels endemismes balears més polits, inconfusible per les seves flors rosades-com una mena de didals-, penjades de la tija que surt del mig d'una roseta de fulles. Viu als penyals, a les encletxes de la roca. S'han descrit varietats amb flors blanques.

Donzell bord (*Artemisia arborescens*). Ajenjo moruno. **12**

Arbust de color grisenc, de devers un metre alçada, amb les fulles molt dividides i oloroses. Les flors són grogues, agrupades en unes panícules a la part de dalt de les branques. Floreix quan quasibé és l'estiu. Sol viure a prop de les cases i vores de camins; tot i ser una planta mediterrània, va ser introduïda a l'illa en èpoques antigues, ja que té propietats medicinals.

Donzell marí (*Artemisia gallica*). Ajenjo marino. **5**

Mateta molt aromàtica, amb una olor que sempre evoca la mar, capaç de viure a llocs banyats per l'aigua de la mar. Tiges erectes i poc ramificades; als lloc més exposats al vent, no es fa gaire alta. Les fulles són glauques, molt dividides.
Les flors són molt discretes, gairebé inapreciables, reunides en espigues terminals.

Enclova (*Hedysarum coronarium*). Zulla. **12**

Planta introduïda a Menorca en temps moderns com a farratgera; l'autoria de la seva introducció se la disputen el governador anglès Richard Kane-s. XVIII- i Benet Oliver i Soler(1824-1890)-durant el s. XIX. Actualment, el seu cultiu s'ha substituït per altres, suposadament més productius, i l'enclova s'ha naturalitzat a les voreres de carreteres i terres marginals; ofereix una intensa nota de color vermell en el moment de la floració. Com totes les lleguminoses, té la capacitat de fixar el nitrogen atmosfèric a les seves arrels i posar-lo a disposició d'altres plantes, per la qual cosa el seu cultiu enriqueix el sòl.

Erodium reichardii. 11

Herba endèmica, petitona, que viu aplicada al terra a uns pocs llocs ombrívols del litoral. Fa uns rizomes subterranis que li permeten colonitzar els espais propers amb molta eficàcia. Les seves flors són blanquinoses, d'una mida relativament gran en comparació a la resta de la planta, i les podem trobar pràcticament durant tota la primavera i l'estiu.

Escanyacabres (*Cneorum tricoccon*). Olivillo. **7**
L'escanyacabres, a la nostra illa, és ben escàs; les fulles són allargades, amb l'àpex arrodonit. Les flors apareixen a la primavera i són grogues, amb tres pètals; els fruits, que són vermells quan maduren, formen com a tres bolletes, aferrades entre si.

Esparreguera borda (*Asparagus acutifolius*). Esparraguera de bosque. **2**
Mateta densa, de tiges grisenques i pubescents-coberta de pèl curt i fi- arquejades o enfiladisses. Les seves fulles són petites, linears, de color verd fosc, i creixen en petits punyats. El fruit és una baia de color verd que torna fosca quan madura.
Els seus turions o retrets són els espàrrecs bords; tot i que tenen un gust més amargant, tenen les mateixes propietats diürètiques que els altres espàrrecs.

Esparreguera de menjar (*Asparagus stipularis*). Esparraguera. **2**
Mata molt espinosa, sense fulles, espessa, amb les tiges de color glauc, arquejades, sol créixer a les voreres de les parets, entre els còdols.
Els retrets tendres són els espàrrecs, molt apreciats pel paladar dels menorquins; tenen propietats diürètiques i el seu consum provoca una olor molt forta de l'orina.

Esparreguera de moix (*Asparagus albus*). Esparraguera. **2**
Molt semblant a l'esparreguera borda, la tija és de color blanc amb espines; les fulles són de color glauc apagat. Els espàrrecs solen ser bastant gruixats.

Espinal (*Crataegus monogyna*). Espino blanco. **1**
Arbust espinós que viu a llocs calcaris i humits; les seves flors blanques surten durant l'hivern, abans que les fulles ovalades amb lòbuls triangulars. Durant la tardor maduren els fruits, una mena de pometes petites, amb un sol pinyol.

Estepa blanca (*Cistus albidus*). Juagarzo blanco. **10**
Les seves flors, molt vistoses i fràgils, són de color rosa amb els estams grocs, però rep el nom de blanca per la pelussa blanquera que tapa totes les fulles.
Sol ser una mateta espessa i molt ramificada, amb les fulles ovalades, de mides variables segons on visqui. Sembla ser que, en èpoques magres, algunes persones fumaven aquestes fulles en tost del tabac.

Estepa blenera (*Phlomis italica*). **7**
Arbust endèmic de Mallorca i Menorca, amb tiges i fulles molt vellutades, que li donen una coloració d'un verd groguenc. Al maig, floreix; forma unes flors rosades a la part superior de les tiges fèrtils, agrupades en pisos. Sembla ser que, temps enrere, amb les seves fulles es feien blens per als llums encrues, d'on li ve el nom popular.

Estepa borda o d'escurar (*Cistus salviifolius*). Juagarzo morisco. **6**
Estepa molt semblant a l'anterior; les seves fulles són arrugades, de forma oval, semblants a les de la sàlvia-d'aquí li ve el nom en llatí; la flor és de color blanc, amb els estams grocs.
En primer, es veu que les madones empraven un ram d'aquesta estepa per escurar, a manera de fregall.

Estepa joana (*Hypericum balearicum*). **3**
L'estepa joana és un bell arbust endèmic, poc freqüent als alzinars menorquins. Les seves fulles són gruixades, amb els marges ondulats. Les flors són grans, de color groc, i destaquen sobre el fons verd de la planta; solen aparèixer principalment a la primavera, però també les podem trobar a la tardor. Tota la planta és glandulosa i aromàtica.

Estepa negra (*Cistus monspeliensis*). Estepa negra. **6**
També semblant a les anteriors, amb les fulles més estretes, de color verd fosc i molt viscoses, carregades d'una resina que les protegeix de la sequedat. Les flors són de color blanc, una mica més petites que les de les altres estepes.

Figuera de cristià (*Ficus carica*). Higuera. **12**
Arbre o arbust caducifoli de fulles grosses, palmades; d'ençà temps molt antics s'ha cultivat per poder menjar el receptacle carnós de les seves flors, les figues. A Menorca, el seu cultiu ha donat lloc als figuerals i, si es tractava d'un exemplar aïllat enmig d'una tanca, els pagesos construïen una paret de protecció al voltant. La saba que produeix és una llet càustica.
El seu precedent silvestre, la figuera borda(*F. Carica*, var. *caprificus*), sol viure a les escletxes dels penya-segats i a les roques.

Figuera de moro (*Opuntia ficus-indica*). Chumbera, nopal. **11**
Cactus originari de l'Amèrica tropical. Fa uns quants segles que el seu cultiu s'ha estès

per les zones més seques de les comarques mediterrànies; avui la podem considerar naturalitzada i, en alguns indrets, arriba a ser una plaga que posa en perill les flores locals.
Les branques estan formades per una mena de pales suculentes, superposades; les fulles són minúscules i efímeres, i els fruits carnosos, comestibles. La figuera de moro s'ha emprat com a suport per al cultiu de la cotxinilla, un insecte del qual es treu un tint.

Fonoll marí (*Crithmum maritimum*). Hinojo marino. **4**
Planta perenne que sol créixer estesa en terra, als llocs pròxims a la mar i a qualque barranc del sud. Les fulles són carnoses, dividides en segments de secció el·líptica. Les flors són de color groc, discretes, agrupades en umbel·les espesses, molt atractives per als insectes.

Les fulles tendres, envinagrades, són un aperitiu molt apreciat a Mallorca, però a Menorca són consumides en poca quantitat.

Frigola (*Teucrium marum*). **4**
Herba subarbustiva, erecta, molt variable, que de vegades pren la forma de coixinet, tomentosa, grisenca i aromàtica. Les fulles són petites i revolutes, i les flors, de color rosat, reunides en inflorescències terminals; l'eix central de la inflorescència, una vegada han caigut els fruits, s'endureix i es transforma en espina. S'atribueix a la infusió de frigola diferents propietats digestives i pectorals.

Garbó, garballó (*Chamaerops humilis*). Palmito. **7**
El garbó és l'única palmera de veritable origen europeu; les altres van ser introduïdes, i, en alguns casos, en temps molt antic. Cada peu sol tenir un tronc principal i uns quants retrets al voltant, amb els troncs coberts de fibres; les fulles són grosses, amb un pecíol llarg i espinós, i el limbe pla i amb una sèrie de plecs, tallats a la meitat exterior. Hi ha peus de flors mascles que fan el pol·len i peus amb flors femelles que fan els dàtils. Amb les fulles del garbó es fan diferents estris de cistelleria.

Garrover (*Ceratonia siliqua*). Algarrobo. **12**
Arbre diòic-exemplars amb flors mascles i exemplars amb flors femella- de fulles perennes, dividides en folíols. En trobam l'origen a l'Àsia i al sud d'Europa; àmpliament cultivat a les terres de solana i a redossa dels vents, des de temps antics, pel seu fruit comestible-la garrova-, sobretot per alimentar el bestiar; les llavors, els garrofins, tenen diferents utilitzacions industrials. De l'escorça es destil·la el palo, una beguda tradicional de les Illes.

Garrover del diable (*Anagyris foetid*). Altramuz del diablo. **7**
Arbust que pot fer més de dos metres d'alçada, de fulles trifoliades, de color verd clar i olor pudent, que cauen a l'estiu. Les flors són de color groc i apareixen a l'hivern. Els llegums semblen garroves de color verd i les llavors són de color violaci. És una planta metzinosa.

Gavarrera, xuclamel (*Lonicera implexa*). Madreselva. **11**
Liana de fulles perennes oposades, a vegades soldades entre si, abraçant el tronc, coriàcies, lluents.
Les flors estan agrupades en una inflorescència estreta, terminal; formen un tub de color rosa, acabat en dos morros i amb els estams de color groc que sobresurten; té una olor molt agradable. El fruit és una petita baia de color taronja.

Herba berruguera (*Chelidonium majus*). Celidonia mayor. **2**
Herba amb les fulles dividides en grans lòbuls; les flors, primaverals, són grogues, amb quatre pètals de color lluent, i els fruits són unes càpsules de forma allargada. Tota la planta forma un làtex de color groc-taronja, de propietats càustiques, que la medicina tradicional empra per treure berrugues.

Herba de cabell d'indi (*Hippocrepis balearica*). **11**
Espècie endèmica de Mallorca i Menorca. És un arbust de fulles perennes, que creix en forma de coixinets en alguns penya-segats dels barrancs del sud. Les fulles són glauques,

dividides en un nombre senar de folíols oval-lanceolats. Les flors creixen agrupades en umbel·les terminals; són de color groc i el fruit-un llegum- té la característica forma d'una ferradura de cavall.

Herba morenera

(*Phagnalon saxatile*). **2**

Mateta llenyosa molt ramificada, erecta, de color gris blanquer i finament vellutada; fulles estretes, una mica revolutes, amb la cara inferior gairebé blanca. Inflorescències terminals, solitàries, de color groc. La medicina popular li atribueix propietats estomacals, digestives i per alleujar les morenes.

Herba de Sant Joan

(*Hypericum perforatum*). Hipérico. **3**

Herba molt fàcil de identificar; si ens fixam a contrallum en una fulla, veurem que està coberta de petites glàndules translúcides i ens fa la sensació que està *perforada*.

Floreix a la primavera i a la primeria de l'estiu; les seves flors tenen cinc pètals, de color groc ben viu. L'herba de San Joan és ben coneguda per les seves propietats medicinals.

Heura (*Hedera helix*). Hiedra. **2**

Liana entapissant de zones ombrívoles, que puja pels arbres, parets i penya-segats, mitjançant unes arrels adventícies que poden sortir a qualsevol nus.

Les fulles són palmades, de color verd lluent, coriàcies; quan el brot d'heura deixa de tenir un lloc on aferrar-se, es transforma en una branca fèrtil, les fulles tornen romboidals, de color més clar, i a l'extrem florirà i fructificarà una umbel·la de baies negres.

Jonc

(*Juncus acutus* subsp. *acutus*).

Junco redondo. **2**

El jonc és molt abundant a qualsevol síquia, torrent o albufera; forma grans mates, denses, amb les fulles i tiges punxents. La inflorescència és compacta, amb fruits capsulars, quasi al final d'una tija acabada en punxa, que li fa de protecció.

Julivert del Toro

(*Petroselinum peregrinum*).

Perejil silvestre. **11**

En alguns penyals de la nostra illa, hi creix una forma antiga del julivert cultivat als nostres horts; les fulles són més fortes, d'un color verd més intens, i el sabor, més penetrant. Com els altres juliverts, espiga a l'estiu.

Llampuga

(*Rhamnus alaternus*). Falso aladierno. **3**

Arbust gros o arbret de fulles perennes, coriàcies, d'un verd lluent, amb la vorera translúcida. Les flors són groguenques, petites, disposades en un raïm dens, i els fruits són unes baies vermelles que tornen negres quan maduren.

Llengua de passerell

(*Teucrium polium*). Zamarrilla. **2**

Arbust petit multicaule-molt ramificat des de baix- i pilós. Les fulles són més o manco linears i revolutes. Les flors s'agrupen en glomèruls, a l'àpex de les tiges; el color de les flors varia entre blanquinós i purpuri.

Lletrera visquera

(*Euphorbia characias*). **2**

Si trobam aquesta lletrera en floració, és fàcil de reconèixer: és un arbust gran, de de-vers un metre d'alt, molt ramificat i amb les glàndules de la inflorescència de color marró molt fosc, quasi negre.

Sol viure a llocs rocallosos, de vegades a prop de la mar. Del seu làtex, temps enrere, se'n feia visc.

Lliri de la mar (*Pancratium maritimum*).

Azucena de mar. **6**

Planta bulbosa que creix a les platges i als arenals; del seu bulb gros, que trobarem

molt enterrat, surt un manat de fulles bassals, grosses, planes i lineals, glauques. Floreix durant l'estiu; les flors són grosses, de color blanc, molt oloroses; el fruit és una càpsula grossa, plena de llavors cobertes per un característic embolcall de color negre, capaç de surar, la qual cosa els permet d'escampar-se per altres platges allunyades.

Lysimachia minoricensis. **11**
Aquesta planta és endèmica de Menorca, concretament del barranc de Son Boter, d'on es va extingir a causa del canvi d'ús del lloc i per l'excessiva recol·lecció per part dels botànics. Cultivada amb profusió a diferents jardins botànics, els intents de reintroducció, per ara, sempre han fracassat.
És una planta bianual, erecta i amb fulles grosses, disposades en roseta bassal de color verd fosc, amb els nervis de color blanc. Al segon any creix l'espigó floral, amb floretes petites, de color verd groguenc, d'on surten els fruits-unes càpsules esfèriques.

Maçanella (*Helichrysum ambiguum*). **11**

Mateta perenne, lignificada a la base, tota de color grisenc, per la pelussa que la cobreix per complet. Les fulles són entre lanceolades i espatulades, una mica carnoses. Té les flors reunides en capítols grossos de color groc.

La maçanella és un endemisme gimnèsic i la trobarem a uns pocs penya-segats, on, tant pel color de les fulles com pel de les flors, es fa visible d'enfora.

Margaridoia (*Bellium bellidioides*). **2**

Endemisme tirrènic. És una petita herba, amb flor en forma de margalida blanca, amb el centre groc, que viu a sòls frescs i ombrívols i a les encletxes de la roca. Sol emetre estolons i colonitzar els terrenys propers. Floreix profusament al final de la primavera.

Mata de llentrisca (*Pistacia lentiscus*). Lentisco. **2**

Arbust dens, de mides grosses i molt ramificat des de baix. Fulles dividides en folíols ovalats. Els fruits-les llentrisques- passen del color vermell al negre quan maduren i són molt apreciats pels ocells frugívors.

La rama és molt olorosa i, en temps antics, se'n treien resines i olis. La infusió de fulles és astringent i es poden mastegar per blanquejar les dents.

Mendastra (*Mentha suaveolens*). Mentastro. **1**

Aquesta menta, d'olor poc agradable, és freqüent als sòls humits de síquies i basses. Fa unes fulles arrodonides i gruixades, que per l'anvers tenen una nerviació molt marcada. Emet rizomes amb facilitat, que l'ajuden a escampar-se. Floreix durant l'estiu, formant espigues ramificades de flors blanques i petites.

Metzines (*Solanum sodomeum*). Tomateras del diablo. **12**

Arbust originari de l'Àfrica del Sud, fàcil d'identificar per les fulles amb el marge lobulat i amb unes espines bastant llargues i punxents sobre els nervis. Els fruits, arrodonits, són semblants a tomàtics de color groc, verinosos. Trobarem aquesta planta aïllada o formant petits redols, generalment a prop de cases de pagès o voltants dels pobles.

Morrissà bord (*Lobularia maritima*). Mastuerzo marítimo. **2**

Herba molt ramificada des de la base, amb fulles lanceolatolinears. Les flors són petites, abundants, de color blanc i amb quatre pètals clarament oposats dos a dos, amb una suau olor de mel.

El morrissà bord és una planta clarament oportunista, que podem trobar a qualsevol lloc, des d'un bosc fins a la vorera de la mar; modifica lleugerament els òrgans per adaptar-se millor a les condicions de cada lloc. Coincidint també amb aquest caràcter oportunista, la podem trobar en flor en qualsevol moment de l'any.

Morrissà de marina, botxa (*Dorycnium pentaphyllum* subsp. *pentaphyllum*). Bocha. **10**

Arbust llenyós molt ramificat, de tiges primes, que podem trobar a qualsevol lloc, des de la vorera de la mar fins a l'interior dels boscos; les fulles són petites, lanceolatolinears, de color gris, reunides en grups de cinc. Les flors, en grups de dues a quatre, als extrems de cada branca.

Motxa (*Ononis crispa*). **5**
Mateta endèmica, característica per les seves fulles aferradisses al tacte i unes grans flors a la primavera, de color groc amb línies vermelles, a la part superior de les branques. A Menorca, viu en ambients litorals.

Mula (*Euphorbia dendroides*). Titímalo. **7**
La mula és una lletrera i-com totes les lletreres- té la saba lletosa, amb un làtex càustic que pot bufogar la pell. A partir del làtex s'elaborava un visc; en primer, es creia que la mula protegia dels mals esperits les cases.
La mula és un arbust de formes arrodonides, que pot arribar als dos metres d'alçada; les branques són de color vermell i sempre es divideixen en dues parts. Les fulles creixen a l'extrem de les branques; són glauques, carnoses i de forma lanceolada. A la punta de les branques, durant la primavera, trobarem les inflorescències de color verd groguenc. A la primeria de l'estiu, els fruits maduren i el pecíol corbat cap avall s'enravena i, quan arriba al màxim, esclata en un petit tro i escampa les llavors.

Murta (*Myrtus communis*). Mirto, arrayán. **2**, **6**
Arbust de fullatge dens, molt olorós; les fulles creixen oposades, lluents, amb la vorera sencera i amb nombrosos punts translúcids (glàndules).
Les flors són de color blanc amb cinc pètals i nombrosos estams; el fruit-el murtó- és una baia carnosa comestible. Temps enrere es cultivava la murta de floquet, varietat que donava uns fruits més grossos i molt saborosos.
Macerant durant 10 dies unes quantes fulles tendres amb vi, se n'obté un licor aperitiu.

Nadala (*Narcissus tazetta*). Narciso de manojo. **1**
Planta bulbosa, amb les fulles planes, d'un verd glauc, que fa una inflorescència amb fins a quinze flors de pètals, de color blanc-groguenc, i una corona ben desenvolupada, de color groc. Floreix tot just comença l'hivern, devers Nadal. Viu a llocs humits, amb altres plantes d'aspecte semblant, per la qual cosa, si no la veim en flor, és difícil d'identificar.

Olivera (*Olea europaea var. europaea*). Olivo. **12**
Arbre perenne de fulles grises, molt rústic i que pot arribat a edats considerables, amb troncs espectaculars i amb una llenya molt forta, apreciada per les indústries tradicionals i d'ebenisteria. És un cultiu molt estès per tota la Mediterrània; els fruits són les olives, molt apreciades per al seu consum a taula i per l'oli que se'n treu, una de les bases de l'alimentació i del comerç de la Mediterrània des de fa més de dos mil·lennis.
El seu precedent és l'**ullastre**(*O. europaea*, var. *sylvestris*) (7); el fruit-l'olivó- és de manco qualitat que les olives. Els boscos d'ullastres, els ullastrars, són freqüents als camps de Menorca.

Pala marina
(*Thymelaea hirsuta*). Boalaga. **5**
Arbust molt ramificat, amb les branques caigudes cap avall, de color clar a causa d'una pelussa blanca; les seves fulles són carnoses, petites i aplicades a la tija. Les flors són també petites, de color groc, localitzades als extrems de les branques joves. Sembla ser que aquesta planta té propietats purgants violentes, per la qual cosa no se'n recomana l'ús.

Pampalònia
(*Paeonia cambessedesii*). **3**
Planta perenne rizomatosa. Les fulles són grosses, peciolades, dividides en folíols coriacis lluents i de color verd fosc a l'anvers i porpra al revers. Les flors també són grosses i molt vistoses, solitàries i terminals, de color rosat, oloroses.
La pampalònia és un endemisme gimnèsic i sol créixer als llocs ombrívols i arredossats.

Panconia de penyal (*Crepis triasii*). **2**
Endemisme gimnèsic que viu a les escletxes de les parets rocoses. Té la semblança d'un llensó, amb una roseta de fulles bassals, poc dentades, i amb una mena de dibuix reticulat en relleu. Les flors són grogues i apareixen a finals de la primavera i a la primeria de l'estiu.

Pi (*Pinus halepensis*). Pino carrasco. **2**
Conífera de mides variables, capçada irregular i nombroses pinyes, amb un alt contingut de resines, fet que el fa molt inflamable; es recupera molt bé després d'un incendi. Aquesta característica, juntament amb el creixement ràpid, fa que sigui una de les espècies més afavorides per l'activitat humana, fins a formar veritables boscos.
Associat al pi hi ha l'esclata-sang, un bolet molt apreciat pels menorquins.

Pinyons de rata (*Sedum sediforme*).
Uña de gato. **11**
Herba perenne robusta, lignificada a la base, amb tendència a amurgonar-se. Fulles crasses, linears i apuntades, de color gris. Les floretes són de color blanquer, disposades en espigons ramificats.
El most de les seves fulles aixafades ajuda a cicatritzar petites ferides.

Plantatge (*Plantago crassifolia*). 5
Planta rizomatosa, que forma una mena de gespes bastant denses a llocs una mica salins. Té les fulles linears, carnoses i semicilíndriques, de vegades amb algunes dents al marge. Floreix durant l'estiu; les seves espigues són bastant discretes, com la resta de plantatges.

Poliol (*Mentha pulegium*). Poleo. **11**
Herba de cicle anual, molt olorosa. S'aixeca erecte sobre el terra, fent ben visibles les fulles oposades i, a la part de dalt de la planta, les floretes de color blau, agrupades en una mena d'espigues. Floreix al final de la primavera i principis de l'estiu. Viu als llocs una mica humits, a voreres de basses o torrents, però també la podem trobar als camps de secà.

Porradell (*Allium ampeloprasum*).
Puerro silvestre. **5**
Planta bulbosa grossa i robusta, amb fulles linears planes, glauques. Tija forta, amb la inflorescència-conjunt de flors- en forma d'umbel·la a l'extrem.
El podem trobar a llocs molt diferents, des dels camps de conreu fins a la vorera de la mar, sempre en indrets secs i assolellats. Tota la planta fa una forta olor de porro; conten que, si el bestiar en menja, la seva llet fa gust de porradell.

Porrassí (*Asphodelus fistulosus*).
Gamoncillo. **5**
Molt semblant a la seva germana gran, la porrassa. Planta biennal o perenne, d'arrels tuberoses, nombroses fulles cilíndriques i disposades en roseta bassal, espigó ramificat de flors de color blanc.

Proenga (*Vinca difformis*). Alcandórea. **1**
Liana perenne, amb flors de color violeta i de floració primaveral; els pètals estan disposats en forma d'hèlix. Cerca, per viure-hi, llocs humits i ombrívols.
Sembla ser que la proenga té qualque component tòxic i que, amb ella, s'emmetzinaven els torrents d'aigües quietes per poder agafar el peix amb més facilitat.

Prunyoner, aranyoner (*Prunus spinosa*). Endrino. **1**
Arbust o arbret espinós de floració primaveral, blanca, amb fruits blavosos i polpa vermella com unes petites prunes, a finals d'estiu; molt astringents i utilitzats per curar les diarrees i per elaborar un licor típicament navarrès: el patxaran.
El trobarem a llocs calcaris amb certa humitat, com les síquies i voreres de parets, formant barreres impenetrables.

Rapa (*Arum italicum*). Jaro. **3**
Geòfit que, a finals de la primavera, quan ha florit, perd les fulles i supera l'estiu en forma de tubercles enterrats sota terra. Les fulles són grosses, amb forma sagitada i de color verd lluent; els pecíols també són llargs.
La inflorescència, una mena de tronc de color groc, està envoltada per una bràctea de color clar, grossa i vistosa, en forma de curucull. Els fruits són unes baies de color vermell, agrupades de forma molt estreta.

Rapa blava (*Arum pictum*). **9**
Planta molt semblant a l'anterior, les seves fulles són de color verd blavós amb els nervis de color blanc i no es fan tan altes. El curucull que envolta la inflorescència és de color porpra molt fosc.
La rapa blava és un endemisme gimnèsic i és sol fer sempre a prop de la mar.

Rapa mosquera (*Dracunculus muscivorus*). **3**
La inflorescència, amb aspecte d'orella de porc de color lila amb pèls negres, la fa una de les espècies vegetals més espectaculars de la nostra flora. Les flors són trampes, sense mort, per caçar mosques que els han de servir com a pol·linitzadors; per aquest motiu, l'olor és pudent, com si fos carn en descomposició. Les fulles, extremadament sagitades, surten a la tardor i la flor, a la primavera. És un dels endemismes tirrènics presents a la nostra illa.

Romaní (*Rosmarinus officinalis*). Romero. **10**
Arbust molt ramificat de fulles perennes, lineals; l'anvers és d'un color verd intens i amb els marges recargolats cap avall; tot ell és molt aromàtic. Les flors-molt mel·líferes, per cert- es troben a les aixelles de les fulles dels caps de les tiges i surten durant qualsevol època de l'any.
El *Rosmarinus officinalis*, var. *Palaui*, sol créixer a prop de la mar; té les fulles més petites i les branques creixen aferrades en terra, amb formes aerodinàmiques.
El romaní és una de les plantes més apreciades per la medicina

popular; se li atribueixen infinitat de propietats curatives, principalment estimulants i tonificants, contra les varius i la mala circulació. També és emprat com un condiment.

Roser bord, gavarrera (*Rosa sempervirens*). Escaramujo. **1**
Liana sarmentosa amb espines corbades cap enrere; les seves fulles estan dividides en 3 o 5 folíols lluents i amb la vorera dentada. La floració primaveral és abundant i omple de color blanc les parets i voreres assole-llades on viu. És un dels parents més pròxims dels rosers de jardí.

Ruda (*Ruta angustifolia*). Ruda. **7**
Petit arbust molt olorós-fins i tot pudent- molt ramificat, amb fulles petitones, de color gris. Les flors són de color groc i apareixen que s'aproxima l'estiu; quan ha florit, pot resultar urticant. Temps enrere, era utilitzada per les seves propietats medicinals i abortives.

Salsona (*Sarcocornia fruticosa*). Salicornia. **5**
Arbust molt ramificat, propi de sòls salins, tant als salobrars com a la costa rocosa. Les tiges joves són carnoses, sucoses, molt articulades, de coloracions verdes o vermelloses. Les flors apareixen a l'estiu i a la tardor, són molt petites i pocs aparents; de fet, cadascuna ocupa una cavitat de les tiges.

Sibthorpia africana. **11**
Petita herba que creix aplicada en terra com si fos una molsa, sobretot a les encletxes de roques calcàries. Fa tiges filiformes i fulles arrodonides, amb el marge més o manco lobulat. Les flors són grogues, de cinc pètals, petitones, i surten a finals de la primavera o primeria de l'estiu.

Silene mollissima. **11**
Endèmica dels penya-segats de Mallorca i Menorca. És una mateta amb la base llenyosa i amb les fulles disposades en roseta, de forma lanceolada o el·líptica, molt vellutades.
Les flors són blanques, amb els pètals bilobulats, disposades en espigons llargs. Els fruits són unes càpsules amb llavors abundants.

Sivina (*Juniperus phoenicea*).
Sabina negra. **8**
Arbust de forma cònica o ajagut a terra, quan creix molt a prop de la mar, de fulla

perenne i de color verd mat. Les fulles tenen forma ovatoromboidal i creixen mot aferrades les unes a les altres, amb la qual cosa el conjunt té més l'aspecte d'un branquilló. Els fruits són unes bolles fortes de color bru, que, quan tornen velles, agafen colors més foscos; en un mateix arbust podem trobar sivinons de diferents anys.
La sivina és molt important a Menorca, des del punt de vista ecològic, perquè forma bosquets sobre les dunes, les fixa i evita que el vent s'emporti l'arena.

Socarrell (*Launaea cervicornis*). **4**
Endemisme gimnèsic, és el socarrell més abundant. Coixinet espinós, espès i molt ramificat, les espines prenen la forma característica d'unes banyes de cérvol-d'aquí li ve el nom específic. Les pluges de la tardor li fan treure les fulles que havia perdut amb l'arribada de l'estiu. Quan la primavera està ben avançada, sol florir unes margalides solitàries de color groc.
En altre temps, se solia posar una branca de socarrell sec a les entrades de les cisternes, per impedir-hi l'entrada de rates i d'altres animalons.

Socarrell alís (*Dorycnium pentaphyllum* subsp. *fulgurans*). **4**
Endemisme gimnèsic, deu ser el socarrell manco abundant. Coixinet subespinós amb nombroses branquetes espesses; les fulles són petites, glauques, dividides en cinc folíols lanceolats. Les floretes, petites, són de color blanc i amb la forma típica de les flors de totes les lleguminoses, així com el fruit, un llegum.

Socarrell bord (*Femeniasia balearica*). **4**
El socarrell bord és un dels més destacats endemismes menorquins, localitzat només a uns pocs indrets de la vorera de la mar. És una mateta amb forma de coixí, molt espinosa, en què, a mesura que torna vella, els retrets joves creixen a la banda arredossada del vent-redossa que es fa la mateixa planta-, amb la qual cosa la podem trobar un bon tros enfora del lloc on va néixer i, encara, arrelada. Les tiges són llenyoses, molt ramificades, i les fulles són lineals; les superiors, tridentades; quan els nervis s'assequen, esdevenen una espina de tres puntes. Al final de la tija hi ha la flor, una margalida espinosa de color groc.
El gènere *Femeniasia* està dedicat al botànic maonès Joan Joaquim Rodríguez Femenías, el seu descobridor.

Socarrell gros (*Anthyllis hystrix*). **4**
Endemisme menorquí prou abundant a les seves àrees de distribució. És una mata espinosa, compacta i grossa, amb les branques entrecreuades les unes amb les altres; a les inferiors podem observar unes fulletes sublineals.
Les floretes són de color groc, solitàries i abundants, i fan un petit llegum.

Socarrella, coixinet de monja (*Astragalus balearicus*). **4**
Aquest socarrell, endèmic de Mallorca i Menorca, és el més petit dels cinc; és molt espinós i compacte; també l'han fet servir com un filtre a les cisternes. Les seves fulles són dividides en petits folíols; de fet, l'espina és el raquis de la fulla, endurit i sense folíols.
Les floretes, de color blanc amb nerviacions vermelles, s'agrupen en raïms; el fruit és un llegum.

Sosa (*Suaeda vera*). **5**
Arbust freqüent als sòls salins; molt ramificat, amb les branques superiors cobertes de fulles petites, lineals i carnoses, de color verd a vermellós. Les flors són molt discretes i apareixen durant l'estiu.
És freqüent als illots i als penya-segats on crien les gavines.

Taperera (*Capparis spinosa* subsp. *rupestris*). Alcaparra. **11**

Arbust molt conegut i apreciat pels menorquins, per al consum de les tàperes, les flors en el moment abans d'obrir-se o poncelles, i dels fruits envinagrats. A Mallorca es cultiva la *C. spinosa* subsp. *spinosa* per aquest motiu.

És un arbust molt ramificat, que creix escampat en terra als llocs més secs i rocallosos, o penjada en alguns penya-segats. Les fulles són grosses, de forma ovalada i una mica carnoses. Les flors també són grosses, de color blanc, amb els estams llargs, molt vistosos i de color violeta. El fruit és com una mena de melonet de cinc centímetres.

Tàrrec (*Salvia verbenaca*). Gallocresta. **11**

Herba perenne molt abundant, amb fulles disposades en roseta bassal; són peciolades, de forma oblongoovalada, més o manco lobulades o quasi dividides, i de tacte aspre. Les flors són de color blau, amb forma de llavis i oloroses, disposades en espigons d'alçada variable. Temps enrere, la seva infusió s'emprava per netejar els ulls.

(*Teline linifolia*). Retama fina. **3**

Arbust alt, que pot arribar a més de dos metres d'alçada, amb fulles trifoliolades que neixen directament de les tiges, sense pecíol; els folíols són quasi lineals, amb el marge revolut, de color verd cendrós. Les flors són de color groc; surten a la primavera, a la part de dalt de les branques en una inflorescència compacta. Els llegums són curts i estan coberts de pèls.

A Menorca és bastant escàs i viu tot just en unes poques marines de bruc.

Tem bord (*Micromeria filiformis*). **10**

Endemisme tirrènic que trobarem gairebé a qualsevol escletxa de roca, en llocs una mica ombrívols. És una herba aromàtica, petitona, perenne i una mica llenyosa a la base, semblant al tem, amb nombroses tiges dretes o aferrades a la roca. Les fulles són ovalades, amb el marge revolut i el revers de color porpra. Fa poques flors, de color blanc o rosat.

Trèvol (*Medicago arborea*). Trebol arbóreo. **12**

Arbust molt ramificat i que pot arribar a fer més de dos metres d'alçada, amb les fulles trifoliades, que cauen a l'estiu. Les flors són de color groc or i pot estar florit des de la tardor fins a la primavera. El trobarem a prop de les cases dels llocs, ja que, temps enrere, s'utilitzava com farratge.

Trèvol femella (*Loytus cytisoides).* Cuernecillo de mar. **5**

Aquest trèvol creix estès per terra a les zones marítimes i a les voreres de les carreteres. És de color gris, a causa de la pubescència molt fina que el cobreix; té les fulles dividides en tres folíols i dues estípules. A la primavera es tapa amb floretes grogues, agrupades en inflorescències denses. El fruit és un llegum llarg i estret.

Trèvol pelut (*Dorycnium hirsutum*). **3**

Arbust cobert d'una pil·lositat sedosa, característic perquè té els cinc folíols de les fulles asseguts, i semblen cinc fulles juntes sobre la tija. Les flors apareixen a la primavera; són grosses, de color blanc, amb vetes vermelles. Amb la calor de l'estiu, el fruit madura i s'obre amb un petit esclafit que escampa les llavors.

Trompera (*Ephedra fragillis*). Belcho. **7**

Mata molt espessa de color grisenc, fràgil, formada per segments linears de secció circular. Les flors són de color groc, solitàries; el fruit és característic, amb una llavor allargada que sobresurt d'entre unes bràctees de color vermell.
Les tiges més velles solen ser buides i, temps enrere, algunes persones les empraven per fer canons de pipa.

Ullastre d'ase (*Lycium europaeum*). **7**

Arbust espinós, amb branques en forma d'arc i escorça de color blanquer. Fulles allargades, de color verd pàl·lid. Flors blanqueres, petitones, que surten a l'estiu. A Menorca, l'ullastre d'ase és ben escàs; no és veritablement autòcton i sembla que l'haguessin introduït en temps antics.

Vidalba (*Clematis cirrhosa*). Clemátide. **8**

Planta enfiladissa perenne, amb fulles de formes molt variables, des de les senceres fins a les molt dividides. Les flors surten a la tardor i a l'hivern; són grosses, de color clar, amb vetes o tintades de lila, amb nombrosos estams que li donen un aspecte plomós.
La trobarem tapant parets i altres munts de còdols, fins i tot als jaciments arqueològics.

Viola boscana (*Viola stolonifera*). **3**

Herba perenne i estolonífera; té les fulles disposades en roseta bassal, amb el pecíol llarg i amb forma de cor, i el marge crenat. Les flors són petites, de color blau, amb la

forma típica de les violes i pensaments, i amb esperó; el fruit és una càpsula.
La viola és un endemisme menorquí exclusiu d'uns pocs barrancs.

Violer d'arenal (*Matthiola* sinuata). **5**
Herba de fulles vellutades, de color clar, que creixen en forma de roseta basal; d'entre aquestes surt la tija, on, a la primavera, apareixen les flors, amb 4 pètals d'un color rosa violaci; els fruits són unes bajoques llargues i estretes. Tal com el seu nom indica, aquest violer viu als arenals de la nostra illa.

Xipell (*Erica multiflora*). Urca, brezo. **10**
Arbust erecte, amb branques fortes i fràgils, de fins a dos metres d'alçada i fulles estretes, aciculars. A la tardor floreix amb profusió; les flors estan agrupades en raïms terminals; són de color rosa i els estams, de color porpra, sobresurten de la corol·la.
El xipell és una planta molt melera; de fet, la mel de xipell és molt característica i apreciada.

Xuclamel (*Gladiolus* sp.). Cresta de gallo. **11**
Els xuclamels o espasetes són unes herbes bulboses, de les quals neixen les fulles i tiges fèrtils. Les fulles tenen forma d'espasa, planes i allargades. Les flors són grosses, de color purpuri, i surten els mesos d'abril o maig. En funció de l'espècie, podem trobar xuclamels a llocs tan diferents com els camps de conredís o les marines assolellades.

RECORDAU':

- Siguem cívics. El jardí és de tothom
- Respectem les plantes
- Ajudem a mantenir net el jardí
- Sempre hem de fer servir les papereres
- L'entrada de cans al parc és prohibida
- No empreu patins, bicicletes o pilotes dins el parc
- Cada insecte, cada au..., dóna vida al parc
- Per favor, no recol·lecteu plantes, flors ni fruits
- Xalau i apreneu en aquest parc; Menorca i la natura us ho agrairan

DADES DE CONTACTE

ÀREA DE CIUTAT I MEDI AMBIENT
Pl. Constitució, 1 07701-Maó
Tel. 971 369 800 Fax. 971 350 648
e.mail: mediambient@ajmao.org